

Un echilibru (economic) fragil: Turcia, Rusia și cealaltă hartă strategică

Horia Ciurtin*

I. Prolegomene istorice: Despre hegemonia pontică

Urmărindu-se reciproc în stepele pontice, iar apoi peste marea cea închisă. Cu frică, cu admirație (reprimată), cu neîncredere sau invidie. Însă mereu pregătindu-se pentru următoarea confruntare. Astfel poate fi exprimată povestea celor doi hegemoni din momentul primei întâlniri. Poziționarea spațială a ambelor entități politice și moștenirea istorică a Bizanțului a exercitat – *ab initio* – o tendință inevitabilă spre conflict ori, în vremuri mai liniștite, spre competiție acerbă. Scena confruntării s-a mutat gradual către sud, către centrul puterii otomane, simbolizând o cursă a Rusiei către securizarea Crimeii, a Caucazului și – în cele din urmă – a Balcanilor. Iar apoi, la capătul marșului, de atingere a premiului suprem: Constantipolul. Astfel, cea de-a treia Romă trebuia să o elibereze pe cea de-a doua.

Astfel era conturat – măcar la nivel simbolic – narativul ideologic al rivalității ruso-turce. Totuși, acest discurs soft-power era greșit grefat pe seama unor *imperative geopolitice* dure: Imperiul Țarist era blocat în Marea Neagră, fără acces către Mediterană. Pentru a deveni o putere continentală dominantă, Rusia nu își putea permite a fi izolată în turnul său de fildeș – ori de gheață – din îndepărtatul Nord. Căci nu taigaua, ci țărmurile nisipoase ale Vechii Lumi reprezentau destinul său manifest. De aceea, controlul otoman asupra singurului punct de acces pontic către mările calde – mult dezbătutele strâmători Bosfor și Dardanele – era imposibil de tolerat.¹

Strategia rusă de învăluire treptată a teritoriilor turcești a fost însă oprită odată cu prăbușirea ambelor imperii. Iar Tratatul de la Lausanne din 1923 (ce a demilitarizat strâmtoarele sub supraveghere internațională) a blocat pe moment orice alte pretenții. Convenția de la Montreux din 1936 a permis Turciei să recapete controlul asupra acestui punct vital și să îl militarizeze corespunzător.² Din punct de vedere geopolitic

---

* Horia Ciurtin este expert asociat al New Strategy Center, fiind specializat în domeniul dreptului internațional și al dreptului internațional al investițiilor. Acest articol reprezintă opinia autorului și nu exprimă în mod obligatoriu și punctul de vedere al New Strategy Center.

¹ Unii autori au susținut chiar și că această situație e una dintre cauzele care au dus – în cele din urmă – la izbucnirea Primului Război Mondial – see Sean McMeekin, *The Russian Origins of the First World War* (Cambridge, MA: The Belknap Press, 2011).

² Tratatul permite, într-adevăr, Rusiei posibilitatea de a-și menține hegemonia navală în sfera pontică, însă fără capacitatea de a se mișca dincolo de strâmători fără consimțământul „gardianului” turc. Dintr-un anumit punct de vedere, marina rusă – desi e cea mai performantă din zonă – este captivă în Marea Neagră, putându-și impune superioritatea în interiorul acestui bazin, dar fără șansa de a-și proiecta puterea dincolo de limitele sale. Cel puțin nu fără bunăvoința Turciei.

Pentru o perspectivă mai nuanțată, a se vedea studiul deja classic al lui Barry Buzan, ‘The Status and Future of the Montreux Convention’, *Survival*, Volume 18, Issue 16 (1976), 242-247.

scena a fost din nou aranjată. Unul dintre actori – indiferent cât de benevolent și prietenos ar părea la un moment dat – controlează accesul celuilalt la Mediterană și la punctele strategice fierbinți ce sunt răsfirate în jurul acesteia.

II. O vecinătate (prea) aglomerată: Despre funcția strategică a banilor

Și, astfel, misiunea de stabilire a hegemoniei pontice nu s-a încheiat. Întrucât nici unul dintre actori nu pare a fi atins „sfârșitul istoriei” (ori a crede în el), proximitatea lor și narativele persistente ale ciocnirii cultural-religioase încă oferă motive pentru creșterea fricțiunilor. Nu neapărat într-un sens militar – deși incidente minore au apărut – ci într-o cursă ferventă de a câștiga inimile (și buzunarele) statelor plasate în sferele lor *suprapuse* de influență. De fapt, această întreață competiție seamănă cu un joc de-a șoarele și pisica peste trei mări, două lanțuri muntoase și un deșert. Vecinătatea lor largă este abordată economic de către cei doi actori printr-o strategie de îngrădire [*containment*] și contra-îngrădire reciprocă, încercând să își asigure loialități regionale care să crească poziția de negociere în dinamica lor bilaterală.

Atât Rusia, cât și Turcia utilizează comerțul și investițiile într-o manieră strategică, în concordanță gândirea geoeconomică tradițională³, căutând să altereze fragilul *status quo* din regiune și – în cele din urmă – să contureze un nou echilibru asimetric. Deși pe linie politică – ori militară – cele două puteri au atins un armistițiu non-violent (și chiar anunță o colaborare crescută), tacticile lor mercantile continuă să fie utilizate intens pentru a diminua influența celuilalt în diverse locuri din regiune. Confruntarea economică e silențioasă și discretă, fără a deveni turbulentă, dar fiind parte a unui angajament pe termen lung. Cu vecinătatea largă și la nivel bilateral.

Iar acesta e elementul principal care trebuie luat în considerare înainte de analiza relațiile dintre cei doi actori. Căci competiția regională nu e doar o metodă de a dobândi câte un cap de pot în „curtea” celuilalt, ci e menită să conducă spre asigurarea unei pârhii economice în dinamica lor bilaterală. Din acest motiv, atât Rusia cât și Turcia sunt implicate în dezvoltarea de rute comerciale și investiționale alternative, căutând să obțină o poziție de negociere mai favorabilă când tratează între ele. De aceea, trebuie observată mai întâi dinamica celor doi actori în vecinătatea largă pentru a observa cum interacționează între ei. O perspectivă pur bilaterală a relațiilor ruso-turce distorsionează realitatea, căci numai fundalul competiției geoeconomice eurasiatice oferă mecanismul conceptual necesar pentru a descifra resorturile și mizele acestei dinamici.

Dintr-un punct de vedere mai amplu, un astfel de nou „Mare Joc” în sfera economică permite crearea de loialități mercantile ce nu se supun tiparului înrădăcinat de parteneriate militare și politice. O asemenea situație poate însemna fie că cele două fațete ale marii strategii nu sunt aliniate coerent ori că utilizarea uneltelor geoeconomice caută exact perturbarea cadrului strategic consacrat. Dată fiind intenția Rusiei și a Turciei de a altera sferele de influență existente și de a modifica natura echilibrului regional, cea de-a doua variantă pare a fi cea corectă.

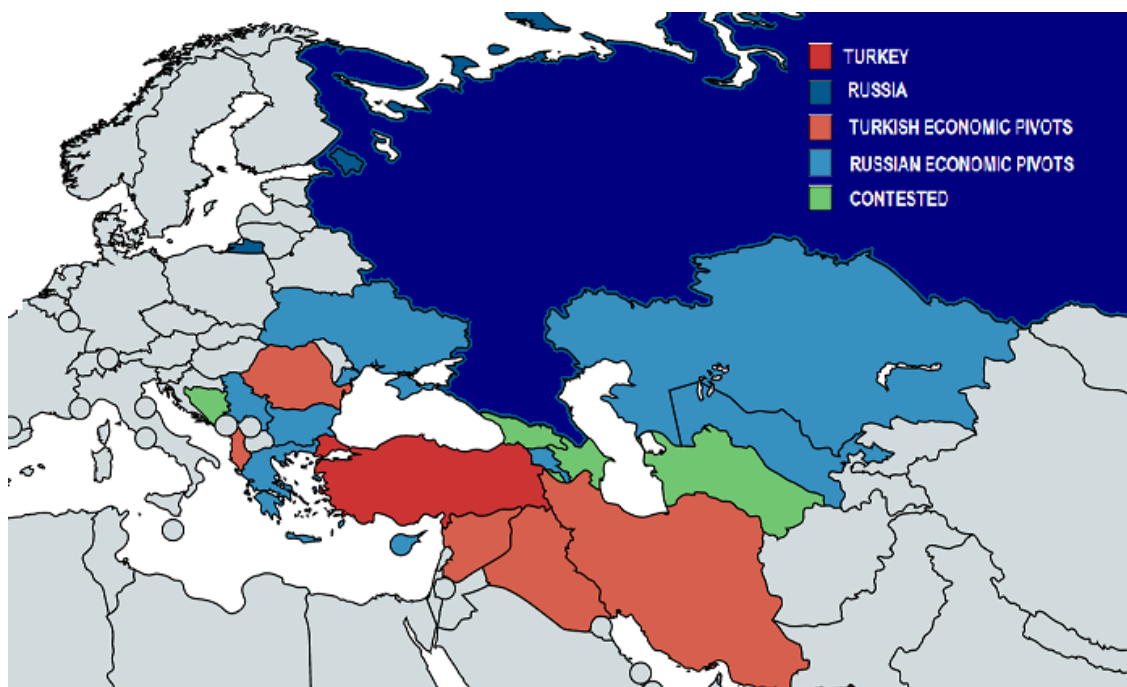
---

³ Mai precis, se poate utiliza definiția geoeconomiei ca „utilizarea instrumentelor economice pentru a promova și apăra interesele naționale și pentru a produce rezultate geopolitice benefice” – definiție oferită de Robert D. Blackwill și Jennifer M. Harris, *War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft* (Cambridge, MA: The Belknap Press, 2016), 20.

Fără a evita realmente perspectiva militară, ci utilizând mai degrabă instrumente economice pentru a-i schimba coordonatele, ambii actori doresc să încline balanța regională în favoarea lor și – drept urmare – să fie capabili să impună condiții mai puternice în re-ordonarea vecinătății lor comune. Capitalul și fluxurile de producție sunt desfășurate *exact* acolo unde loialitățile înrădăcinate trebuie contestate. Bani sunt puși la treabă unde instrumentele clasice s-au dovedit ineficiente, iar stimulentele politice nu au putut schimba situația. Acte de simbolism public profund sunt puse în scenă pentru ca o *nouă hartă* să apară în regiune. Iar scopul final nu e adversitatea perpetuă ori o înfrângere definitivă a rivalului, ci un echilibrul regional diferit care să încline asimetric înspre puterea victorioasă.

III. O tablă de șah Eurasiatică: Coordonatele competiției geoeconomice

Ca punct de plecare, trebuie arătat că întreaga confruntare ruso-turcă pentru influență nu trebuie analizată în termeni absoluți (căci, în realitate, există foarte puține cazuri în care cei doi actori pot depăși Uniunea Europeană ori China), ci doar în termeni relativi (căci cei doi actori concurează mai ales între ei și nu cu toți ceilalți jucători). Față de noii veniți – „postmoderni” și „benigni” – nu se utilizează resurse militar-strategice alături de comerț și investiții. Nu există nici o miză reală – ori vreo finalitate pozitivă – în a încerca o *dezrădăcinare sistematică* a UE ori a Chinei din aceste piețe, întrucât nici Rusia și nici Turcia nu pot juca rolul de actori principali în întreaga regiune. Acestea se concentrează mai degrabă pe eliminarea reciprocă a celuilalt și – când e absolut necesar din perspectivă strategică (precum în cazul Moldovei, Serbiei, Ciprului ori Azerbaidjanului) – ei pot submina episodic UE și China, frustrându-le planurile pe termen scurt și mediu.

Imaginea1–Harta legăturilor economice

Așadar, peste Marea Neagră și cea Caspică (cu coliziuni în Mediterană), din Balcani și până în Caucaz, dar și în întregul Levant, Rusia și Turcia apar angajate într-o

competiție economică susținută, dorind să își asigure o influență mai mare într-un stat sau altul. Consolidarea propriilor baze de putere și menținerea loialității lor e un prim pas. Totuși, odată ce o criză de încredere apare între hegemon și aliații săi locali, celălalt mare actor nu ezită să umple locul de „partener” lăsat liber.⁴

Începând cu sfârșitul Războiului Rece și cu disoluția Uniunii Sovietice, Turcia s-a mișcat imediat pentru a profita de oportunitățile existente printre popoare turcice ale Asiei Centrale și printre comunitățile musulmane ale Caucazului. În timp ce Federația Rusă se afla într-o epocă de confuzie economică – și politică – suveranul de pe Bosfor a preluat conducerea în această privință. În scurt timp, a avansat și în Balcani după prăbușirea Yugoslaviei, intervenind comercial și investițional mai ales în comunități musulmane precum Albania, Bosnia-Herzegovina ori Kosovo. În acest sens, Turcia a avut o poziție privilegiată la începutul cursei geoeconomice.

Totuși, odată cu accederea președintelui Putin la putere și transformarea Rusiei într-un actor regional activ, Kremlinul nu s-a mai limitat la a urmări asemenea transformări ale sferei sale tradiționale de influență. Deși conciliantă față de Turcia în relațiile bilaterale, Rusia a pornit la recâștigarea aliaților locali și la consolidarea loialității lor prin instrumente economice. Pe de altă parte, a început imediat o ofensivă de comerț-și-investiții pentru a „converti” actorii îndărătnici precum Iran, Grecia ori Cipru, actori ce fuseseră parțial intangibili pe perioada Războiului Rece.

Această competiție a trecut prin diferite faze, iar fiecare criză a modificat influența relativă a Rusiei ori Turciei în regiune. După evenimentele din Cecenia, invazia Georgiei, anexarea Crimeii ori jocurile de putere din Siria, statele mai mici nu s-au conformat în deplasarea pe noile linii de forță din zonă. Iar acesta e motivul pentru care astăzi harta relațiilor (și loialităților) economice apare surprinzător de diferită de harta adversităților militare. Unele dintre aceste „loialități inerțiale” nu sunt decât captivități economice (precum în cazul Ucrainei, Armeniei ori al Ciprului de Nord) ale unor state care nu se pot elibera din jugul geoeconomic nici atunci când își propun aceasta. Câteodată este mult mai ușor a schimba tabăra politică ori blocul militar decât a se despărți de un mare „acționar” extern al propriei economii.

IV. O cursă către orizont: De la Tașkent la Sarajevo (via Damasc)

Marea Neagră-Caucaz. În același timp, noi puncte de competiție intensă au apărut, acompaniind liniile de ruptură geopolitică. Regiunea Mării Negre și a Caucazului este un prim vector în acest sens. Ucraina se află în vârful luptei ideologice dintre Rusia și Occident, dar reprezintă și un spațiu de interacțiune mercantilă cu Turcia. Totuși, deși a pierdut controlul politic și militar asupra acestei țări, Rusia rămâne un partener comercial de prim rang, dar și un furnizor energetic de neînlocuit, fiind inferioară în termeni de schimburi totale numai față de Uniunea Europeană. Situația anterioară de complementaritate a celor două piețe a făcut imposibil un

---

⁴ În acest sens, doctrina strategică oficială a Federației Ruse susține în mod explicit această metodă de dezvoltare geoeconomică, susținând că autoritățile ruse „oferă susținere guvernamentală organizațiilor rusești ce caută să exploreze noi piețe și să câștige o bază mai amplă în cele tradiționale” – a se vedea *Foreign Policy Concept of the Russian Federation* (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016), disponibil la http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents//asset_publisher/CptlCk6B6BZ9/content/id/2542248 (consultat la 15.01.2017).

„divorț” imediat și amiabil. Pentru moment, Ucraina rămâne sub influența economică a Rusiei.

În același timp, după episodul cu Osetia de Sud, Georgia și-a aprofundat colaborarea cu Turcia în sfera economică, iar – în acest moment – investițiile directe rusești (solduri/*stocks*) le depășesc doar marginal pe cele ce vin din Ankara, în timp ce comerțul bilateral cu bunuri prezintă o situație inversată.⁵ Totodată, fluxurile (*flows*) de investiții directe s-au întors în favoarea Turciei (fiind depășite numai de către cele venind din Azerbaijan), având o valoare dublă față de cele de proveniență rusească.⁶ Nu doar bunurile trec granița turco-georgiană, ci și noi căi ferate ori conducte proiectate, denotând abordarea strategică a Ankarei în investițiile sale caucaziene: infrastructură, energie (chiar și hidro)⁷, dublată de o exclusivitate crescândă în comerț. O asemenea tactică va asigura interdependența economică în deceniul următor, fără să fie necesară vreo aliniere de viziune politică.⁸

Așadar, acum pare că Turcia a profitat de ocazia de a câștiga un cap de pod suplimentar în Caucaz, deși dominația sa în Azerbaijan a intrat în declin. Acest ultim stat s-a (re)apropiat gradual în ultimii ani de vecinul său nordic pe seama relațiilor tensionate cu puterile occidentale.⁹ Chiar dacă investițiile străine directe (ISD) rămân majoritar turcești, comerțul cu bunuri s-a mutat semnificativ în avantajul Rusiei, datorită importurilor. În ciuda faptului că Azerbaijanul însuși este o economie bazată pe resurse, a fost necesar să negocieze importuri de gaz din Rusia pentru a-și susține industria.¹⁰ Și, după cum s-a văzut oriunde, când Gazpromul dobândește o bază de putere nu va lăsa zona prea repede. Ori neschimbată.

Toate acestea au loc pe fondul unei Armenii cuprinse de un blocaj militar cu Azerbaijanul și traumatizate istoric de fostul hegemon otoman. Armenia, deși privește episodic către UE, rămâne totalmente dependentă de investițiile și comerțul Rusiei, dar având mereu dubii că partenerul său îi exploatează teama față de Baku. Totuși, încercuirea Armeniei (de către pivoți pro-turci) îi oferă Rusiei șansa de a fi singurul susținător al economiei sale, situație ce reclamă reduceri la resursele sale naturale,

---

⁵ Toate celelalte date invocate pe parcursul acestui document cu privire la comerțul cu bunuri al „pivoților economici” din Eurasia sunt extrase de la DG Trade (pentru mai multe detalii, a se vedea nota 12).

⁶ Metodologic vorbind, dimensiunea soldurilor (*stocks*) a fost utilizată în principal pentru a analiza investițiile străine directe (ISD) în regiune întrucât reflectă un angajament pe termen mai lung. Unde e necesar, fluxurile (*flows*) au fost luate și ele în considerare pentru a prezenta ultimele tendințe. Toate datele privind ISD rusești și turcești către alte țări (*outward FDI*) au fost compilate de la Băncile lor centrale (pentru mai multe detalii, a se vedea nota 17).

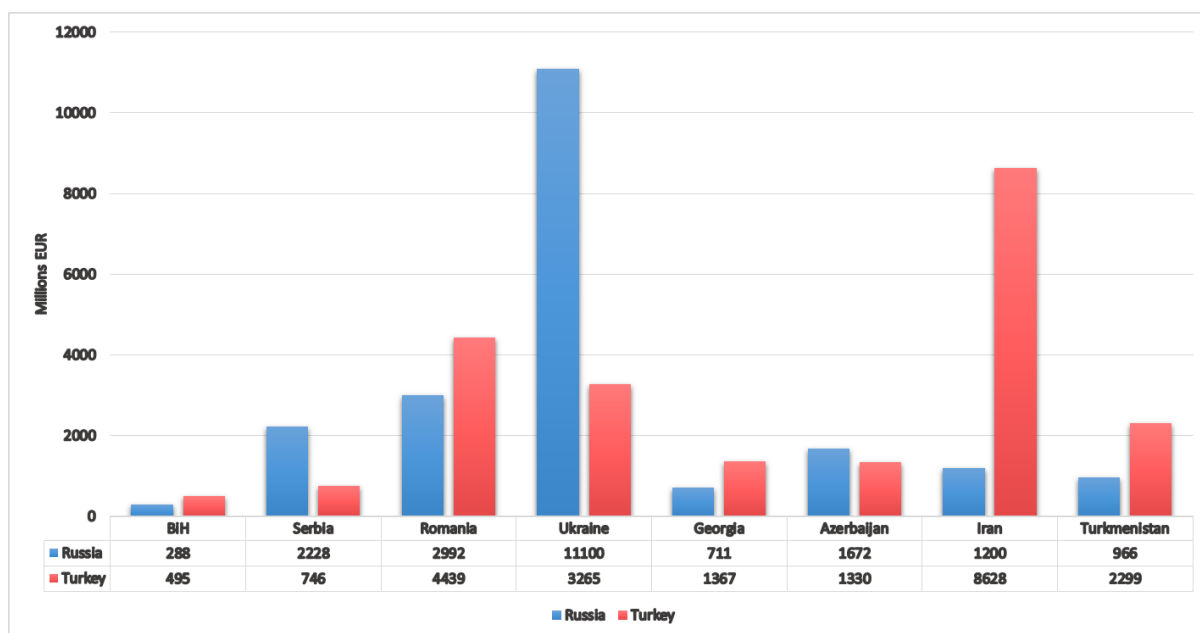
⁷ Boris Ajeganov, ‘Real friends? Georgia-Turkey relations in the wake of the July 15 coup attempt’, *Central Asia-Caucasus Analyst*, 10 August 2016, disponibil la <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13388-real-friends?-georgia-turkey-relations-in-the-wake-of-the-july-15-coup-attempt.html> (consultat la 15.01.2017).

⁸ Diba Nigar Göksel, ‘Turkey and Georgia: Zero-Problems?’, *Black Sea Trust for Regional Cooperation*, The German Marshall Fund of the United States (June 2013).

⁹ Thomas de Waal, ‘Azerbaijan at Twenty-Five: A New Era of Change and Turbulence’, *Carnegie Europe*, September 23, 2016, disponibil la http://carnegieendowment.org/files/de_Waal_Azerbaijan.pdf (consultat la 15.01.2017).

¹⁰ Pentru mai multe detalii, a se vedea Simon Pirani, ‘Azerbaijan’s gas supply squeeze and the consequences for the Southern Corridor’, *Oxford Institute for Energy Studies*, OIES Paper NG 110 (July 2016), 6-7.

investiții în infrastructură și în centralele sale învechite.¹¹ Ca de obicei, captivitățile mercantile sunt solicitante pentru ambii actori.

Imaginea2–Pivoți comerciali [selecție] (2015)
[Surse: DG Trade, FMI]¹²

Asia Centrală. Pe de altă parte, țărmul răsăritean al mării Caspice a fost prima zonă care a resimțit competiția dintre cei doi hegemoni. Imediat după câștigarea independenței acestor republici, Turcia și-a făcut simțită prezența cu un narativ al unității și fraternității „turcice”, dar și cu stimulente economice. Profitând de colașul inițial al Rusiei și de revitalizarea doctrinei pan-turanice sub Turgut Özal¹³, Ankara a acționat rapid în zonă și a inițiat un format inter-guvernamental de cooperare economică, stimulând totodată oamenii de afaceri privați să investească în republicile „surori” din Asia Centrală. Utilizând EximBank și TİKA (Agenția Turcă de Cooperare și Coordonare), cooperarea instituționalizată a fost încurajată încă de la început. În acel deceniu au fost oferite împrumuturi și ajutoare, capitalul s-a scurs către Asia Centrală, iar Kazakhstanul, Kyrgyzstanul, Uzbekistanul și Turkmenistanul au primit peste 1

¹¹ A se vedea Vladimir Socor, ‘Armenia’s Economic Dependence on Russia Insurmountable by the European Union’, *The Jamestown Foundation, Global Research and Analysis*, 13 Decembrie 2013, disponibil la <https://jamestown.org/program/armenias-economic-dependence-on-russia-insurmountable-by-the-european-union/> (consultat la 15.01.2017).

¹² Pentru acest grafic, a fost necesar a se utiliza datele compilate de Comisia Europeană (DG Trade) prin accesarea fiecărei fișe individuale detaliate (*detailed country factsheets*). La rândul lor, acestea sunt bazate pe date provenind de la FMI. Graficul a fost restrâns strict la valoarea comerțului cu Rusia ori cu Turcia din totalul comerțului cu bunuri (excluzând, astfel, comerțul cu servicii) al diverșilor „pivoți”, reprezentând suma importurilor și exporturilor din/spre Rusia și Turcia. Datele pentru statele-membre UE au fost luate tot de la DG Trade din motive de consecvență metodologică.

¹³ Pentru mai multe date privind această perioadă inițială, a se vedea Sedat Laçiner, ‘Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism’, *USAK Yearbook of International Politics and Law*, 2(2009), 153-205.

miliard USD de la partenerul lor turc, împreună cu o creștere drastică a comerțului bilateral.¹⁴

Totuși, în scurt timp Rusia a perceput aceste mișcări ca pe o interferență în zona sa privilegiată de influență. Împreună cu nemulțumirea din Turcia privind progresele înregistrate în sfera pan-turanică și ezitarea statelor central-asiatice de a se implica în astfel de proiecte identitare, Ankara a fost afectată în acea perioadă de turbulențe economice. Astfel, a fost nevoie doar de o intensitate mai crescută a uneltelor geopolitice și geoeconomice pentru ca Rusia să își redobândească statutul favorizat în regiune, consolidându-l împotriva concurentului anatolian.

Iar acesta e motivul pentru care – începând din anii 2000 și până astăzi – Turcia se află în retragere în fața Rusiei. Kazakhstan este un simbol incontestabil al acestei evoluții, având investiții străine directe (solduri) și comerț bilateral de aproape 10 ori mai mari în favoarea Rusiei, în comparație cu Turcia. Parte a Uniunii Vamale Eurasiatice, acest stat e activ în „piața unică” propusă de Rusia, mai ales în domeniul petrolului și gazului. În același timp, recalcitrantul Uzbekistan a fost imposibil de „convertit” în ideea fraternității pan-turanice, prezentând un comerț cu Rusia de 3 ori mai mare decât cel cu Ankara, precum și investiții solide ale Kremlinului în domeniul resurselor și în sectorul industrial mai larg. Ca semn al benevolenței sale, Rusia „iartă” în mod curent statul uzbek de datoriile sale acumulate.¹⁵ Pe de altă parte, numai Turkmenistanul pare a fi „contestat” între cele două puteri, întrucât comerțul bilateral cu Turcia îl depășește pe cel cu Rusia, iar prezența Ankarei e crescută în domeniul construcțiilor. Totuși, nivelul exact de ISD este clasificat de Rusia pentru acest stat, fiind dificil de estimat comparativ nivelul de prezență investițională a celor doi actori în Uzbekistan.

Pe scurt, poziția economică a Turciei în Asia Centrală a fost mai degrabă modestă, fără a se ridica la așteptările sale (retorice). O Rusie mai puternică – în termeni relativi – și o Chină omniprezentă fac zona greu de abordat, permițând Turciei să rămână doar un actor de rang mediu (deși nu neglijabil). Astfel, deși afacerile anatoliene operează în aceste republici (iar uneori chiar devin prospere), ele nu sunt atât de influente ori răspândite precum se susține în discursul oficial AKP¹⁶. Comparativ, companiile rusești din domeniul petrolului și gazului sunt implantate adânc în structurile economice ale Asiei Centrale, marcând poziția hegemonică a Kremlinului în regiune.

Iran-Levant. Mutând analiza spre sud, către Iran și Levantul (extins), trebuie remarcat că situația este inversată. Deși Rusia beneficiază de o influență politică și militară greu de neglijat (în special în Siria și Iran), angajamentul său economic în regiune este modest. Moscova e aproape non-existentă în privința comerțului (cu excepția Irakului unde – deși prezentă – e neglijabilă în fața Turciei) și a investițiilor,

---

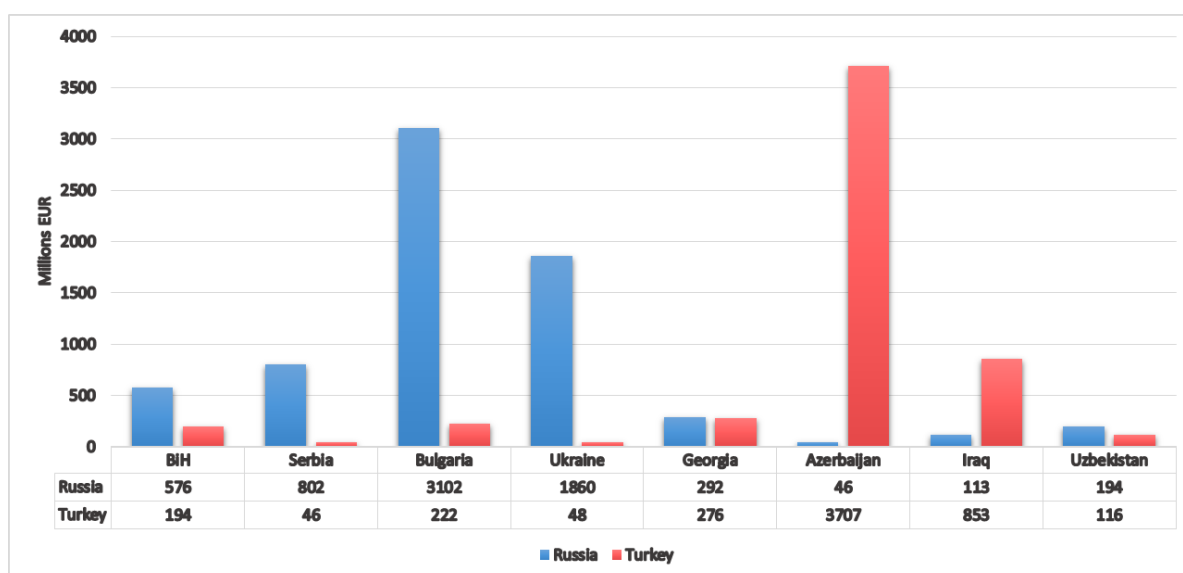
¹⁴ A se vedea, Turkish Ministry of Foreign Affairs, *Turkey's Relations with Central Asia*, disponibil la http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-central-asian-republics.en.mfa (consultat la 15.01.2017).

¹⁵ A se vedea, Paul Sorbello, 'Yes, Uzbekistan Is Putin's Friend: Russia's president offers a generous dose of debt forgiveness to keep Uzbekistan close', *The Diplomat*, 15 Decembrie 2015, disponibil la <http://thediplomat.com/2014/12/yes-uzbekistan-is-putins-friend/> (consultat la 15.01.2017).

¹⁶ Ertan Efegil, 'Turkish AK Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions', *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 2, Issue 3 (Summer 2008), 166-172.

lăsând companiile turcești să umple vidul de capital din această parte turbulentă a lumii. Harta alianțelor militare și cea a loialităților economice sunt foarte diferite în acest caz. Dacă Rusia domină prima categorie de relații, Turcia e „campionul” economic.

Acest fapt poate fi explicat și în termeni de proximitate spațială, căci toate aceste țări sunt plasate chiar pe frontiera Turciei, necesitând exact produsele pe care ea le are de oferit, iar nu colaborările din domeniul petrolier pe care Rusia le propune de obicei. Nici Iranul, nici Irakul ori Siria nu sunt dependente de hidrocarburile Rusiei ori de rutele sale de tranzit și distribuție. Mai mult, Irakul și Siria – în ciuda fricțiunilor politice cu Turcia – au menținut o relație economică de durată (și profundă) cu vecinul lor nordic, fiind într-o stare de inter-dependență. Totodată, comerțul Iran-Turcia este destul de diversificat, existând tipare durabile pe termen lung și care integrează cele două piețe într-o oarecare măsură. Totuși, trebuie arătat că Iranul este o putere de același rand și cu pretenții hegemonice similare în regiune (atât în Levant, Caucaz, cât și în Asia Centrală), situație ce ia forma unei mini-competiții economice și între acești doi actori. De aceea, Rusia poate considera Turcia suficient de „provocată” la nivel local pentru a nu fi nevoită să intervină ea însuși economic. Amprenta militară rusească în regiune pare suficientă. Cel puțin pentru moment.

Imaginea3– Pivoți investiționali (selecție) – Investiții externe ale Rusiei/Turciei(solduri, 2015)

[Surse: Băncile Centrale ale Rusiei și Turciei]¹⁷

Balcani. Jocul mercantil din Balcani este o afacere mult mai complicată decât toate celelalte. Aici, atât Rusia, cât și Turcia sunt complet umbrite în termeni

¹⁷Sursa datelor pentru Rusia: The Central Bank of the Russian Federation, *Russian Federation: Outward Foreign Direct Investment Positions by Instruments and Geographical Allocation in 2013-2016*, date disponibile pentru 31 Decembrie 2015, principiul direcțional. Sursa datelor pentru Turcia: The Central Bank of the Republic of Turkey, *Residents' Foreign Direct Investments Abroad-By Country (2001-2015)*, date disponibile pentru 31 Decembrie 2015.

Totuși, date fiind metodologiile diferite și informațiile contradictorii disponibile la nivelul instituțiilor internaționale, aceasta este doar estimare capabilă de îmbunătățiri substanțiale, menită să arate o tendință, iar nu o imagine perfectă a investițiilor externe ale celor două state.

comerciali de Uniunea Europeană. Iar China o urmează îndeaproape. Într-un asemenea context, deși cei doi actori privesc regiunea drept o sferă de influență „tradițională”, ei au abordat Balcanii (și competiția lor din zonă) printr-o partajare *de facto* a intereselor. Mai precis, fiecare a și-a utilizat instrumentele geoeconomice în statele unde un cap de pod era deja existent, iar afinitățile culturale persistente.

În acest sens, Rusia a cultivat discursul protectorului popoarelor slave din regiune, angajându-se economic față de Serbia, Muntenegru ori entitatea sârbă din Bosnia-Herzegovina (Republica Srpska). Situate în afara UE și cu o puternică neîncredere istorică față de Turcia (și moștenirea ei otomană), ele au fost mai ușor de atins și de încurajat spre o „prietenie” cu fratele slav mai mare. Pentru acest motiv, tiparul investițiilor rusești nu reflectă o simplă gesticulație de PR (precum e în cazul investitorilor din Golf), ci o achiziționare sistematică de active strategice, precum și dezvoltarea de rețele de influență în sectoare precum energie, media, imobiliare, industrie grea și furnizare de armament.¹⁸ Majoritatea acestor acțiuni au implicat companii (parțial) de stat care au operat în tandem cu Kremlinul. Rusia a reușit să câștige poziții investiționale stabile în Uniunea Europeană, în Bulgaria (țară cu un nivel crescut de ISD rusești) și Grecia, menținând o relație oneroasă și respectuoasă față de ambele, în postura unui „prieten” și nu a unui „patron”.

Pe de altă parte, jocul balcanic al Turciei s-a concentrat asupra entităților musulmane precum Albania, Kosovo ori Bosnia-Herzegovina. Investițiile sale directe sunt mai degrabă modeste (iar în Bosnia sub nivelul celor rusești), dar tiparul comercial este mult mai diversificat, variind de la telecom, transport, construcții și până la activități bancare. Mai mult, Turcia este o prezență durabilă în dezvoltarea infrastructurală chiar și în afara zonelor sale „loiale”.¹⁹ Totodată, Ankara și-a crescut prezența în schimburile comerciale, depășind Rusia în România și aproape egalând-o în Grecia și Bulgaria.

În același timp, dacă se consideră și Ciprul drept o parte a acestei zone extinse, o situație specială poate fi întâlnită. Competiția ruso-turcă este cu atât mai prezentă în contextul divizării insulei. În timp ce Ciprul de Nord rămâne nerecunoscut și dependent total de Ankara, partea insulei ce e membră a UE este relativ prosperă și un adevărat centru pentru investițiile rusești, fiind dependentă de fluxurile de capital ale Moscovei. Indicatorii ISD sunt grăitori în acest sens, arătând că Ciprul (de Sud) este destinația principală a investițiilor directe externe ale Rusiei (însușind mai mult de o treime din întreaga sumă investită de Rusia în afara granițelor). Iar această situație nu e o urmare a atractivității economice a Ciprului, ci datorită cadrului legal – și a componentei offshore – ce permite Rusiei să obțină un proxy investițional în interiorul UE²⁰, putând muta capitalul spre alte economii fără a fi blocat ori a atrage prea multă atenție.

---

¹⁸ Francisco de Borja Lasheras, Vessela Tcherneva and Fredrik Wesslau, ‘Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans’, *European Council on Foreign Relations* (March 2016), 4-9.

¹⁹Ronald H. Linden and Yasemin İrepoğlu, ‘Turkey and the Balkans: New Forms of Political Community?’, *Turkish Studies* 14, No. 2 (2013), 245-246.

²⁰ Un raport a susținut că – în realitate – când se analizează sursele ISD la nivel mondial, se poate „utiliza ISD din Cipru drept un proxy mai mult sau mai puțin acceptabil pentru ISD transbordat din Rusia” – a se vedea Kálmán Kalotay, Andrea Élterő, Magdolna Sass, Csaba Weiner, ‘Russian capital in the Visegrád countries’, *Centre for Economic and Regional Studies*, Hungarian Academy of Sciences, Working Paper No. 210 (2014), 8.

Deși Marea Britanie are propriile baze militare suverane pentru a-și proiecta puterea în Orientul Mijlociu, Rusia are un echivalent geoeconomic pentru a-și proiecta influența investițională în interiorul UE. Iar acesta e un exemplu remarcabil pentru cum „cealaltă” hartă (a loialităților mercantile) diferă de harta tradițională a loialităților politic-militare.

Si despre cum una dintre „hărți” caută să o erodeze pe cealaltă pe termen lung.

V. Într-o relație (economică) deschisă: Drumul către inter-dependență

Doar după o astfel de analiză a competiției economice din vecinătatea lor largă poate fi cu adevărat adresată interacțiune bilaterală ruso-turcă. Care e natura sa? Încă e adversarială, încă e o cursă de a-l prinde pe celălalt pe picior greșit și a interveni?

Sau – de fapt – când tratează între ele, Turcia și Rusia au o relație mai echilibrată? Adevărul e ca marele joc de șah eurasiatic nu e altceva decât o reflecție exterioară a reajustării de forțe *dintre* cei doi actori. Dinamica geoeconomică din sferele suprapuse de influență e menită să ordoneze regiunea prin includerea celui alt, iar nu prin excluderea sa.

Iar acesta e motivul pentru care descriptorii mercantili potriviți sunt: cooperarea și inter-dependența. Din ce în ce mai asimetrice, dar la fel de inevitabile. Competiția eurasiatică extinsă este doar un alt pas, doar o altă „bătălie” în lungul „război” economic pentru o „pace” consolidată între Rusia și Turcia. Relațiile lor bilaterale s-au înclinat gradual în favoarea Kremlinului, acesta recâștigând din mâna Ankarei toate loialitățile economice ale foștilor „sateliți” ori republici sovietice. Pe de altă parte, acest proces s-a tradus la nivel bilateral printr-o interacțiune economică ruso-turcă mai stabilă. Investițiile, comerțul și investițiile cimentează legăturile lor economice, imposibil de tăiat chiar și în momente de profundă adversitate politică și militară, precum doborârea avionului SU-24. Au fost momente de ruptură, dar nu de durată.

De fapt, această „romanță” economică dintre Rusia și Turcia este o relație neobișnuită. Deschisă, dar cu puține șanse de a evita captivitatea pe termen scurt sau mediu. Iar totul a început la mijlocul anilor 80 (iar nu al anilor 90 după cum susțin mulți analiști), odată cu Acordul privind Gazul Natural din 1984 între Ankara și Moscova. Această înțelegere a deschis calea cooperării în domeniul energetic și a avut în vedere o perioadă de 25 ani. Totuși, adevărata intensificare a comerțului a apărut după Războiul Rece, odată ce tipare comerciale informale au apărut la nivelul cetățenilor și – în mod simetric – formate interguvernamentale de cooperare economică au fost instituționalizate.

Un prim pas relevant în această ultimă direcție a fost crearea BSEC în 1992, căutând „a se obține cooperare, iar nu conflict, a se susține regionalismul și globalizarea și a se evita noi diviziuni în Europa”.²¹ Accentul pus pe economie pentru pacificarea zonei reflecta dorința celor doi vectori ai BSEC (Rusia și Turcia) de a obține o situație de tip win-win prin interacționarea într-un cadru multilateral.

Pe de altă parte, dinamica lor în Asia Centrală și Caucaz s-a dovedit a fi mai conflictuală, întrucât pan-turanismul – și nevoia de a diversifica sursele energetice – a

---

²¹Mustafa Aydin, ‘Regional Cooperation in the Black Sea and the Role of Institutions’, *Perceptions* (Autumn 2005), 62.

generat o politică turcească mai activă, privită de către Rusia cu mare neîncredere. Decizia din 1998 de a construi conducta petroliferă Baku-Tbilisi-Ceyhan (cu susținere americană) a adăugat motive suplimentare pentru Kremlin în a se îndoi de intențiile Ankarei și de evidentele ei încălcări ale sferei proprii de influență. Un asemenea proiect a fost puternic contestat de Rusia care l-a considerat esențialmente strategic, iar nu un plan viabil economic.²²

Pentru a ușura aceste tensiuni, Turcia a fost de acord cu un flux masiv de gaz rusec prin conducta Blue Stream, proiectată a veni prin Marea Neagră. Astfel, proiectul alternativ al unei conducte gazeifere din Turkmenistan a devenit neviabil. Propriile ambiții central-asiatice au fost sacrificate pentru o relație mai bună cu Rusia, chiar cu prețul punerii în pericol a diversificării surselor de aprovizionare cu gaz.²³ Iar această primă decizie e cea care va duce gradual la o dependență energetică din ce în ce mai mare. Totuși, în termeni strategici și economici, ea a fost inspirată la acel moment pentru a menaja o Rusie resentimentară, dar și pentru a reduce discursul colaborării pan-turcice ce nu s-a ridicat niciodată la înălțimea așteptărilor.

Cu ridicarea lui Vladimir Putin la putere și recuperarea capacităților diplomatice, militare și de manevră geo-economică, relația dintre cei doi actori a intrat într-o nouă fază. În timp ce Turcia și-a diminuat activitatea în Asia Centrală și Caucaz, relațiile bilaterale s-au mutat către un tipar colaborativ și către un model de cooperare win-win pentru ambele părți. Conducerea de tip personalist al lui Putin și Erdoğan a contribuit la aprofundarea legăturilor existente, întrucât modelul profesat de ambii i-a singularizat drept (contra)exemplu de la periferia UE.

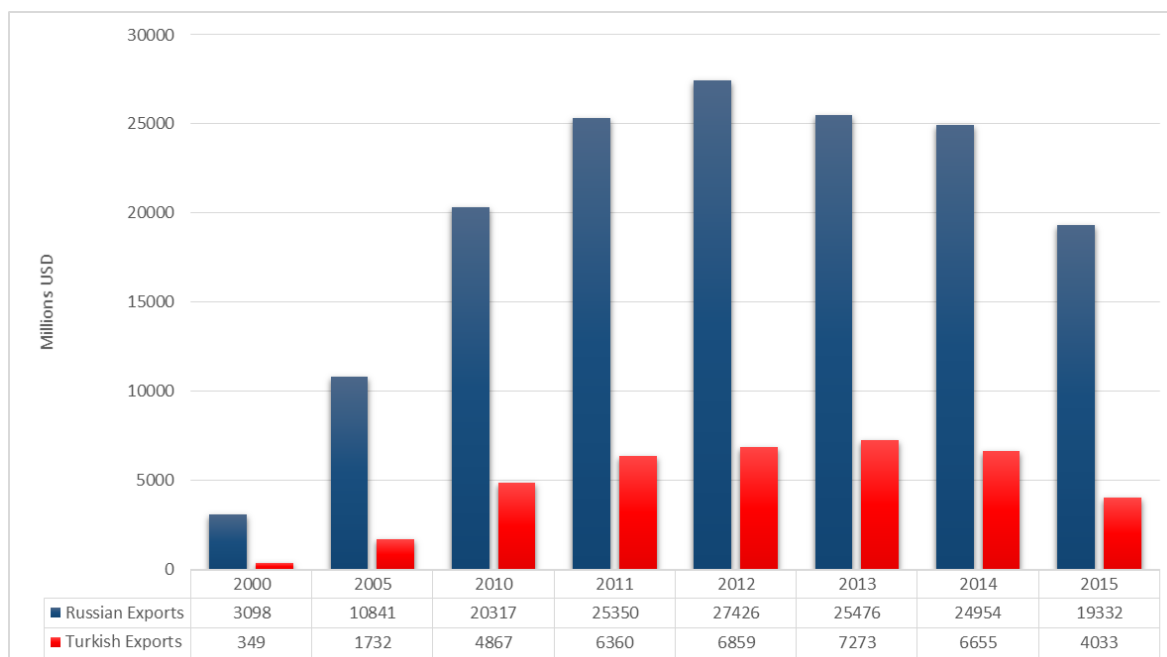
După cum un bine-cunoscut diplomat american a remarcat, Kremlinul se „angajase într-o puțin remarcată ofensivă a șarmului pentru a peți prea-importantul (dar alienatul) nostru aliat Turcia, ca parte dintr-o nouă relație care să extindă influența Rusiei în acea regiune volatilă”.²⁴ Cu spatele la zidul neoliberal, aceștia au avut – uneori – nevoia să apeleze unul la altul pentru susținere. Un prim gest de bunăvoință a fost suportul Turciei pentru ca Rusia să adere la Organizația Mondială a Comerțului, precum și pentru a obține statutul de observator la Organizația Cooperării Islamice.

---

²² Svante E. Cornell and Fariz Ismailzade, ‘The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Azerbaijan’, in S. Frederick Starr and Svante E. Cornell (eds.), *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West* (Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program, 2005), 77-78.

²³ Zeyno Baran, ‘The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey’, in S. Frederick Starr and Svante E. Cornell (eds.), *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, cit. supra, 116.

²⁴ Richard Holbrooke, ‘The End of the Romance’, *Washington Post*, 16 February 2005, disponibil la <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A27622-2005Feb15.html> (consultat la 15.01.2017).

Imaginea4- Comerțul bilateral asimetric
Exporturile Rusiei către Turcia vs. Exporturile Turciei către Rusia²⁵

În sfera economică s-a arătat – în mod pertinent – că dinamica ruso-turcă a evoluat de-a lungul a trei linii principale: comerț, investiții și (deloc surprinzător) turism.²⁶ Astfel, comerțul bilateral a crescut într-un ritm susținut de la 3.5 miliarde USD în anul 2000 până la mai mult de 34 miliarde USD în 2012. Totuși, o privire mai atentă asupra acestei tendințe (a se vedea imaginea 4 de mai sus) dezvăluie o asimetrie crescândă între cei doi parteneri și alunecarea Turciei într-o dependență economică (și energetică) față de concurentul ei. Exporturile rusești – pe parcursul întregului deceniu prezentat (2005-2015) – sunt de 4 ori mai mari decât exporturile turcești corespunzătoare. Proporția e chiar mai problematică în privința investițiilor străine directe (solduri): de exemplu, în 2015, investițiile totale cumulate ale Turciei în Rusia s-au ridicat la 747 milioane USD, în timp ce ISD rusești în Turcia erau de cca. 6 miliarde USD (de aproape 10 ori mai mari).²⁷ Numărul turiștilor ruși în stațiunile mediteranene ale Turciei de sud s-a ridicat de la 667 287 în 2000 până la 4 482 388 în 2014.

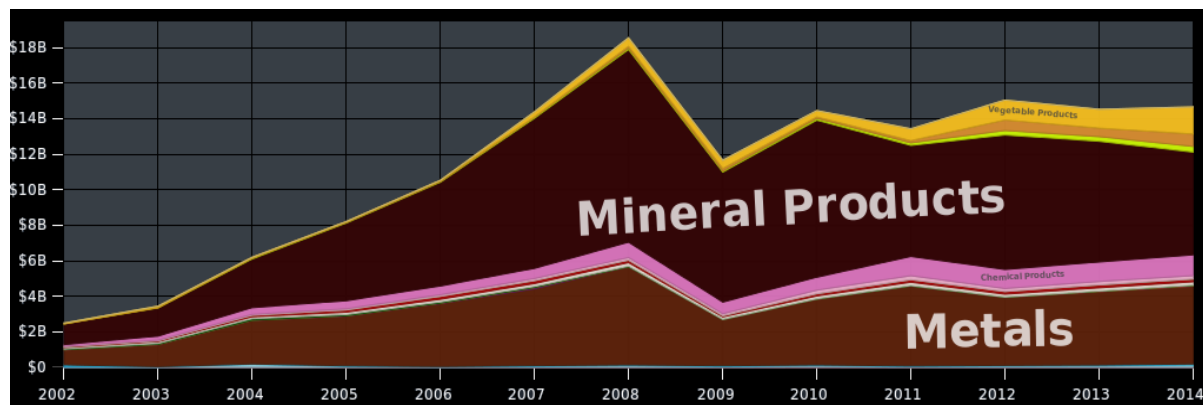
Acești trei indicatori, aflați într-o creștere continuă în ultimul deceniu, conturează imaginea unei dependențe economice ce permite puțin spațiu de manevră din partea Turciei. În timp ce Rusia ar putea gestiona relativ bine pierderea (temporară) a Ankare drept partener comercial, situația opusă e mai greu de imaginat

²⁵Datele au fost compilate din raportul 'External Trade of the Russian Federation with Other Countries' emis de Serviciul de Stat Federal de Statistică. În același timp, pentru motive de coerență, au fost verificate datele corespunzătoare emise de Institutul Turc de Statistică. Deși ușor diferite (datorită diferențelor metodologice), ambele au conturat o asimetrie comercială similară.

²⁶Ziya Öniş and Şuhnaz Yılmaz, 'Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Co-operation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region', *Third World Quarterly*, Volume 37, Issue 1 (November 2015), 8.

²⁷Date extrase din setul emis de The Central Bank of the Russian Federation, *Russian Federation: Outward Foreign Direct Investment Positions by Instruments and Geographical Allocation in 2013-2016*, as well as *Russian Federation: Inward Foreign Direct Investment Positions by Instruments and Geographical Allocation in 2013-2016*, date disponibile pentru 31 Decembrie 2015 conform principiului direcțional.

fără pagube substanțiale. Mai mult, date fiind detaliile relației bilaterale (a se vedea imaginea 5 de mai jos), se poate observa cu ușurință că cea mai mare parte a exporturilor către Turcia se concentrează asupra resurselor (gaz, petrol, metale) și a produselor derivate, fiind imposibilă o schimbare a lanțului de aprovizionare în scurt timp.

Imaginea5-Exporturile rusești către Turcia²⁸

Conductele, câmpurile petroliere și minele nu pot fi înlocuite în aceeași manieră în care Rusia poate schimba furnizorul său turc de textile, legume și mașinării. Din acest motiv, relațiile dintre cele două țări au fost instituționalizate, iar în 2010 a fost stabilit un Consiliu Ruso-Turc de Cooperare la Nivel Înalt, menit a furniza un cadru semi-permanent pentru negocieri și proiecte bilaterale.²⁹ O primă reușită a acestui fundament „logistic” a apărut în cursul aceluiași an când Parlamentul turc și-a oferit acordul pentru începerea lucrărilor de către Rosatom la construirea și operarea unei centrale nucleare în Akkuyu³⁰. O asemenea posibilitate a reflectat și adâncirea dependenței energetice în domeniul producției de electricitate.

În acest context se poate explica de ce Turcia – deși aliniată tacit cu partenerii săi occidentali în chestiunea crizei ucrainiene – nu a impus niciodată sancțiuni economice asupra Rusiei. După cum Mevlüt Çavuşoğlu a susținut în acel moment, Rusia este un partener comercial major al Turciei, iar politica ei publică e diferită de cea a SUA ori UE. Chiar din contră, Ankara a profitat rapid de sancțiunile existente și a crescut propriile exporturi către Rusia, permițându-i să evite „blocada” economică impusă de Occident.³¹

VI. Distorsionarea relației: Provocările unei „romanțe” asimetrice

²⁸Date și grafice generate cu ajutorul instrumentului dezvoltat de MIT, The Observatory of Economic Complexity – a se vedea Alexander Simoes, Cesar Hidalgo, ‘The Economic Complexity Observatory: An Analytical Tool for Understanding the Dynamics of Economic Development’, Workshops at the Twenty-Fifth AAAI Conference on Artificial Intelligence (2011), cu date actualizate până în 2014, disponibil la <http://atlas.media.mit.edu/en/> (consultat la 15.01.2017).

²⁹Memduh Karakullukçu și Dmitri Trenin (eds.), ‘Exploring the Prospects for Russian-Turkish Cooperation in a Turbulent Neighborhood’, *Carnegie Moscow Center* (September 2014), 5.

³⁰Markos Troulis, ‘Beyond the Gas Trade: The Structural Determinants of Russo-Turkish Relations’, *İnsan ve Toplum*, 5 (10), 2016, 116-117.

³¹Ziya Öniş și Şuhnaz Yılmaz, ‘Turkey and Russia in a Shifting Global Order’, *cit. supra*, 16.

Totuși, există căi prin care hărțile strategice paralele se pot influența reciproc în direcția opusă. Unde uneltele geoeconomice sunt folosite pentru a-l aduce pe celălalt la masa negocierilor. Un astfel de caz poate fi observat odată cu doborârea avionului SU-24 în noiembrie 2015. Escaladarea tensiunilor până la un astfel de nivel a fost posibilă numai pe fondul adversității din cadrul conflictului sirian. Ambii actori și-au ales taberele și fiecare a dorit să își consolideze poziția în regiune prin stabilirea unei relații cu Assad ori cu rebelii, în funcție de cel care ar fi câștigat războiul. În cel mai rău caz, o „înghețare” a frontului ar fi permis amândurora să mențină o prezență militară directă în zonă și să proiecteze forță mai departe către Sud și Est.

Dintr-un calcul tactic greșit – ori o disponibilitate prea mare ofițerilor de eşalon inferior în a apăsa pe trăgaci – aviația turcă a doborât aeronava SU-24. Deși ar fi putut gestiona cu ușurință amenințarea rusească în zonă, precum și ofensiva politică, efectul economic a fost neașteptat. Kremlinul a trecut de îndată la acțiune și a impus propriul set de sancțiuni în câteva domenii-cheie: turism, agricultură, construcții și suspendarea liberei circulații (ori a angajării). Într-un singur an daunele asupra economie turce au putut fi observate: dacă în 2015 (Ianuarie-Octombrie) numărul turiștilor ruși la Mediterană a fost de 3 527 258, în perioada corespunzătoare din 2016 (după intrarea în vigoare a sancțiunilor) numărul turiștilor a scăzut la 734 625.³²

Impactul de ansamblu asupra PIB-ului Turciei a fost estimat între 0,6-1,0 pp, între 4,4 miliarde USD și 7,3 miliarde USD.³³ Nici enorm, dar nici neglijabil. Totuși, în contextul unei situații deja problematice, ar putea să fi fost picătura ce a umplut paharul macroeconomic al Turciei. Ratele de dobândă au crescut din 2014, iar lira s-a prăbușit constant. Ratingul de țară oferit de Standard and Poor's și Moody's a ajuns în categoria „junk” în perioada de după lovitura de stat. Pe deasupra, Kremlinul a anunțat suspendarea activității Consiliului de Cooperare la Nivel Înalt, o oprire (temporară) a planurilor pentru Turkish Stream și dubii privind posibilitatea construirii reactorului de la Akkuyu. Totuși, la nivel *strategic*, nu a existat nici o mențiune privind furnizarea de energie ori despre sancțiuni în acest sector. Ușa cooperării nu a fost trântită, ci numai închisă ostentativ în fața a ceea ce Rusia privea drept „un cuțit în spate”, după cum Vladimir Putin a descris acțiunea Turciei.

Deși liderii turci au îndulcit treptat tonul, numai tentativa de lovitură de stat de la 15 Iulie a deschis posibilitatea reconcilierii. Din ce în ce mai izolată după epurarea întregii societății de „inamici” güleniști, Ankara s-a îndreptat spre „îmbrățișarea” primitoare a Rusiei și a regretat public doborârea avionului. Într-o turnură eurasiatică tipică, se pare că „națiunile-surori” din Azerbaidjan și Kazakhstan au mediat acest conflict și au ajutat cele două părți să ajungă la un armistițiu economic.³⁴ În ultima parte a aceluși an, sancțiunile au fost ridicate, iar relația dusă la un nou nivel de cooperare. Cel puțin retoric.

---

³²În conformitate cu datele oficiale de la Ministerul Culturii și Turismului din Republica Turcă.

³³Eren Demir, 'Possible Implications of Russia's Sanctions on Turkish Economy', *Türkiye İş Bankası*, Economic Research Division (December 2015).

³⁴A se vedea Catherine Putz, 'Kazakhstan Gets Thanks for Russia-Turkey Rapprochement', *The Diplomat*, July 6, 2016, disponibil la <http://thediplomat.com/2016/07/kazakhstan-gets-thanks-for-russia-turkey-rapprochement/> (consultat la 15.01.2017).

Într-un tur de forță diplomatic Putin și Erdoğan au relansat și reconfigurat așa-zisa „axă a exclușilor”³⁵, promițând o creștere a comerțului bilateral și a investițiilor, dincolo de orice standarde anterioare. Un prim set de trei mega-înțelegeri a fost anunțat. Mai întâi – și cel mai relevant dintr-o perspectivă a consensului normativ – se poate menționa planul de a finaliza un Acord de Liber Schimb (Free Trade Agreement) în cursul anului 2017. Acesta ar integra și mai mult cele două piețe, reducând barierele întâlnite când bunurile, serviciile și capitalurile traversează granița. Sau, după cum sugera Nihat Zeybekci (ministrul Economiei din Turcia), scopul acordului este „de a crea o realitate în care nu există obstacole între Turcia și Rusia în comerț și economie”.³⁶

Inspirat – mai mult ca sigur – din experiența europeană în domeniu, acest Acord este conceput pentru a crea o piață regională alternativă ce cuprinde malurile pontice.

A doua măsură de reapropiere este stabilirea unui fond comun de investiții, cu un capital inițial de 1 miliard USD. Contribuțiile ar trebui să fie egale, dar fără a exista detalii suplimentare despre cum acest (destul de modest) fond suveran ar opera în mod concret. Dată fiind disproporția de ISD (stocuri și fluxuri) dintre cei doi parteneri, este discutabil dacă telul de a „crește relațiile în turism, energie, agricultură și transport”³⁷ va funcționa în ambele direcții sau e numai un fond pentru a subvenționa (parțial) infrastructura necesară investitorilor ruși din domeniul energetic și mega-companiilor sale din turism.

Nu în ultimul rând, gazoductul Turkish Stream a primit acordurile necesare. Transportând mult-necesarul gaz pe sub Marea Neagră (împreună cu reduceri substanțiale pentru consumatorii turci), această conductă ar acționa într-o dublă manieră: va crește dependența Ankarei de energia rusească și va transforma Turcia într-o veritabilă rută alternativă către Europa în caz că Ucraina devine și mai problematică. Dar, ca întotdeauna, Gazpromul trebuie temut chiar și atunci când aduce daruri.

Toate aceste măsuri par să reflecte o veritabilă reapropiere a celor doi actori. Totuși, întreaga criză și urmarea ei indică o realitate presantă pentru partea turcească: asimetria crescândă. A dobândit „pacea”, însă nu în termenii săi. Un nou echilibru a fost găsit, dar cu costuri ascunse pe termen lung. Repararea daunelor economice a fost o idee salutară, însă ștergerea limitelor mercantile dintre cei doi parteneri va înclina balanța într-o singură direcție: cea a Moscovei. Comerțul liber și gazul rusesc (chiar și mai ieftin) tinde să conducă spre o „cușcă de aur”.

Iar dezechilibrul existent nu va fi estompat de inter-dependență, ci augmentat. După cum școala realistă a susținut de mult timp, asimetria comercială – și frica aferentă de a fi lipsit de bunurile necesare – crește potențialul unui conflict. Mai ales când e vorba de „bunuri vitale” precum energia. Captivitatea (deși benefică sub raportul costurilor) în lanțul de furnizare al unui actor de neînlocuit tinde să crească

---

³⁵Fiona Hill and Omer Taspinar, ‘Turkey and Russia: Axis of the Excluded’, *Survival*, Vol. 48 (1), Spring 2006, 81-92.

³⁶‘Turkey, Russia aim to complete free trade agreement in 2017’, *Daily Sabah*, October 12, 2016, disponibil la <http://www.dailysabah.com/economy/2016/10/13/turkey-russia-aim-to-complete-free-trade-agreement-in-2017> (consultat la 15.01.2017).

³⁷‘Turkey signs joint investment fund with Russia’, *Daily Sabah*, October 10, 2016, disponibil la <http://www.dailysabah.com/economy/2016/10/10/turkey-signs-joint-investment-fund-with-russia> (consultat la 15.01.2017).

tensiunile (din perspectiva securității), devenind mai vulnerabil la „șantaj” și la riscul de a fi exclus de la bunurile necesare.³⁸ Deși – în mod ideal – inter-dependența încurajează cooperarea și oprește atitudinile adversariale în cazul statelor predictibile care se pot baza constant unul pe celălalt – știind că partenerul nu ar opri fluxul mercantil în nici o situație³⁹ – un astfel de scenariu nu e viabil în cazul relațiilor ruso-turce.

În acest context, dată fiind asimetria în creștere dintre cei doi parteneri, destinderea pare a fi doar temporară. Pe termen scurt și mediu, există nevoia unei cooperări mai strânse pentru a face față izolării internaționale. Totuși, cu fiecare zi ce trece, Turcia devine din ce în ce mai dependentă de Rusia ca furnizor de hidrocarburi, metale și turiști. Centrala nucleară de la Akkuy este un angajament, dar și o acaparare a spațiului de manevră al Ankarei în domeniul energetic. În același timp, Rusia însăși se bazează parțial pe „bucla” anatoliană pentru a ajunge în piața energetică europeană. Turcia apare ca un coridor de trecere pentru resursele ce vin din zona Caspică, făcând Rusia doritoare să o îmbuneze cu situația de fapt: gaz mai ieftin pentru drepturi de tranzit.

Iar aceasta e maniera în care marele joc geoeconomic se reflectă asupra relațiilor lor bilaterale. Prin competiția din Azerbaijan și republicile central-asiatice, fiecare actor caută să altereze echilibrul și să câștige poziții mai bune de negociere. Dacă Turcia ar reuși să dobândească acces direct la resursele din acea zonă, ar putea avea o pârghie suficientă asupra Rusiei. Pe de altă parte, dacă Moscova exercită un control (chiar și de la distanță) asupra acelor surse și rute de aprovizionare, poate amenința mereu – voalat – Turcia cu „sufocarea” energetică.

Totuși, nici Moscova și nici Ankara nu o vor pe cealaltă „la pământ” ori „învingătoare”, ci doar mai serviabilă. Cei doi actori se doresc reciproc ca parte a echilibrului regional, dar sub propriile condiții. Interdependența e definitorie în încercarea de reordonare a vecinătății și de menținere a noilor veniți pe margine. În ciuda unor poziții geopolitice neconvenabile (și a unei dinamici adversariale inevitabile), atât Rusia cât și Turcia preferă un armistițiu tăcut între ele, decât să permită Washingtonului, Bruxellesului ori Beijingului să interfereze economic cu regiunea și mai mult.

Într-un astfel de aranjament complicat ce presupune o interdependență bilaterală și – simultan – o competiție în vecinătate, cei doi actori se pot urmări din nou. Dinamica elaborată a Moscovei și Ankarei – dublată de conducerile personaliste ale lui Putin și Erdoğan – a dus la un armistițiu mocnit. Fără mulți prieteni în jur, cei doi

---

³⁸John Mearsheimer, 'Disorder Restored', în Graham Allison și Gregory F. Treverton (eds.), *Rethinking America's Security*, (New York: W. W. Norton, 1992), 223. A se vedea și Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 220 – "Comerțul nu s-a dovedit mereu a fi o forță ce lucrează în favoarea păcii. Din contră, cu o interdependență crescândă, națiunile au devenit mai îngrijorate de pierderea autonomiei în domenii precum accesul la piețele străine, securitatea surselor de materii prime și costurile asociate interdependenței".

³⁹După cum Copeland a susținut în mod remarcabil „interdependența poate stimula pacea [...] însă numai atunci când statele se așteaptă ca nivelul de comerț să fie înalt și în viitorul previzibil. Dacă statele puternic interdependente se așteaptă ca schimburile să fie sever restricționate [...], statele cele mai dependente vor fi cele mai susceptibile de a declanșa un război din teama de a pierde prosperitatea economică ce le susține securitatea pe termen lung.” – a se vedea Dale Copeland, 'Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations', *International Security*, 20 (4), Spring 1996, 7.

actori se întorc unul spre celălalt. Dar, într-adevăr, sunt prieteni de interes. Și tocmai aceste interese (ori posibilitatea neîmplinirii lor) creează teamă și neîncredere, în ciuda unei retorici emfatică despre creșterea cooperării. Ceea ce rămâne de văzut e dacă fragilul echilibru existent e suficient pentru a opri valurile următorului incident SU-24 ori Karlov. Căci situația pare să semene din ce în ce mai mult cu un joc de poker, iar nu cu unul de șah.

Sau – chiar mai rău – cu o ruletă rusească geopolitică.

Anexă

Comerțul cu bunuri – ISD (tabel comparativ)

ISD Rusești/Turcești (solduri) în țări selectate (Valoare, milioane USD, 2015) ⁴⁰			Comerțul total (cu bunuri) al Rusiei/Turciei în țări selectate (Valoare, milioane USD, 2015) ⁴¹		
	Rusia	Turcia		Rusia	Turcia
BiH	576	194	BiH	288	495
Serbia	802	46	Serbia	2228	746
Albania	5	55	Albania	76	326
Romania	29	97	Romania	2992	4439
Bulgaria	3102	222	Bulgaria	3572	3469
Grecia	622	25	Grecia	3612	3042
Cipru	104446	N/A	Cipru	130	15
Ucraina	1860	48	Ucraina	11100	3265
Georgia	292	276	Georgia	711	1367
Armenia	1220	N/A	Armenia	1058	125
Azerbaidjan	46	3707	Azerbaidjan	1672	1330
Syria	-1	14	Syria	-	1551
Irak	113	853	Irak	1792	8720
Iran	N/A	457	Iran	-	8628
Kazakhstan	2464	-42	Kazakhstan	14501	1653
Uzbekistan	194	116	Uzbekistan	2709	1067
Turkmenistan	N/A	341	Turkmenistan	966	2299

© Published by New Strategy Center

website: www.newstrategycenter.ro

⁴⁰Sursa datelor: Central Bank of the Russian Federation și Central Bank of the Republic of Turkey, date disponibile pentru 31 Decembrie 2015 – a se vedea *supranota* 17.

⁴¹Sursa datelor: European Commission (DG Trade) – a se vedea *supranota* 12.

e-mail: office@newstrategycenter.ro